

CRKVA I ŠKOLSTVO RELIGIOZNA DIMENZIJA SUKONSTITUTIVNI ELEMENT ODGOJA I OBRAZOVANJA

ALOZIJE HOBLAJ, ZAGREB

Uvod

Raspravu o odnosu između Crkve i školstva valja smjestiti u okvir cjelokupne crkvene prakse. Odgoj i obrazovanje, naime, sadržajno pripadaju diakoniji kao jednoj od četiriju crkvenih službi čije je ishodište u sakramentalnosti Crkve. Smješteni u okvir crkvene prakse, odgoj i obrazovanje kao dio crkvene diakonije uspostavljaju harmoničan suodnos sa službom riječi (kerigma) zadobivajući time religioznu dimenziju.

Polazište članka je aktualnost školstva u crkvenim razmišljanjima kao i ideja o »katoličkoj školi«. Zatim se ističe kako suvremeni interes za školstvo proizlazi iz nove svijesti o crkvenoj diakoniji i iz koncilskog pristupa odgoju i obrazovanju kao »signum temporaria«. Pri tom se ukazuje na zadatak da se u odgojno-obrazovni proces kao i u svaku drugu ljudsku djelatnost integriraju religiozne vrednote; na taj način se religiozna dimenzija očituje kao sukonstitutivni element odgoja i obrazovanja. Inače se odnos Crkve prema školstvu utvrđuje u tri tzv. koncentrična kruga: u naučavanju crkvenog Učiteljstva: u korespondiranju s međunarodnim ustrojem ljudskih prava i sloboda; i u nacionalnoj (hrvatskoj) zbilji.

U spomenutim okvirima školstvo mora biti usmjereno na dobro osobe koje se ima integrirati s dobrom društva. Prirodno je pravo i dužnost roditelja da odgajaju svoju djecu. Društvo i država su također nositelji tog prava i dužnosti, ali u smislu da budu u ulozi zaštite prirodnoga prava i dužnosti roditelja i da se po načelu subsidiarnosti oslobađaju svakog monopola nad odgojem i obrazovanjem u vidu stvaranja uvjeta za njihovo što bolje obrazovanje.

1. Aktualnost državne i katoličke škole

Zašto Katolička crkva osniva i vodi škole svih vrsta i stupnjeva: predškolske ustanove, osnovne i srednje škole, odgojne zavode i sveučilišta? Zašto Kongrega-

cija za katolički odgoj Rimske kurije neumorno potiče da se promiče katolička škola? Poglavitito se apelira na biskupe, redovničke poglavare i poglavarice i ravnatelje zavoda. Riječju, potiču se različiti crkveni subjekti da o tom zadatku razmišljaju u svjetlu općih smjernica i prilagode ih svojim mjesnim prilikama, jer ih oni najbolje poznaju.¹

Da se provede koncilaska deklaracija *Gravissimum aeducationis*, Kongregacija za katolički odgoj je izdala temeljni tekst pod naslovom *Katolička škola* u kojem se opisuje što je škola i koja je njezina uloga u suvremenom svijetu.² A u novom *Zakonu kanonskoga prava*³ nakanilo se koncilsku nauku o školstvu kodificirati. Već i prvi uvid u *Knjigu III* koja je posvećena »naučiteljskoj službi crkve« (Kan. 747–833) daje zaključiti da je crkveni zakonodavac uz velike napore uspio cjelovitu koncilsku nauku o odgoju i obrazovanju transponirati u pravne norme. U usporedbi sa starim Zakonikom (1917.) dojmjljive su tri novosti: što se tom području posvećuje cijela knjiga, što se u oblikovanju pravnih normi upotrebljava jezik Koncila i što se nastoji biti vjeran crkvenoj tradiciji i suvremenoj odgojno-obrazovnoj kulturi.⁴

Činjenica je, dakle, da se Crkva trajno zauzima za školstvo uopće i osniva svoje – katoličke škole. Crkva, naime, želi najprije posvijestiti i motivirati: svoje članove za plemenito djelo koje se zove odgoj i obrazovanje. Razlog te svoje motivacije ona nalazi u okviru same sebe. Crkva isto tako, poglavito u novije vrijeme, nastoji obavijestiti širu javnost izvan Crkve o razlozima zbog kojih se ne prestaje zauzimati za djelo odgoja i obrazovanja putem škole. Razloge za to, isto tako, ona pronalazi u položaju suvremenog svijeta i društva.

Crkva svoju brigu za odgoj i obrazovanje povezuje s mandatom svoga Utemeljitelja (Mt 28,16–20): Isus iz Nazareta povjerio je svojoj Crkvi brigu poučavanja i naučavanja. Sam je primjerom pokazao i riječima popratio kako se u toj službi valja ponašati: »došao sam da služim, a ne da budem služen« (Mk 10,45). Tako je Isus Krist povjerio Crkvi jednu od osnovnih službi – diakoniju koja je sastavni dio crkvene prakse. Koliko je važna ta služba proizlazi iz uvjerenja, da bi Crkva zanemarila samu sebe ako bi propustila tu službu; ili ako bi netko izvan Crkve osporio tu službu, osporio bi samu Crkvu.

¹ Usp. Kongregacija za katolički odgoj: *Vjerska dimenzija odgoja u katoličkoj školi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., br. 5.

² *Congregazione per l'educazione cattolica: La scuola cattolica*, Dehoniane, Bologna, 1977.

³ *V. Zakonik kanonskoga prava*, Glas Koncila, Zagreb, 1988.

⁴ Tome u prilog posebno govore Kan: 747; 793; 794–795; 797; 800.

2. Odgoj i obrazovanje – jedna od sadržajnih odrednica diakonije

Da bi se u cijelosti mogao artikulirati odnos koji se uspostavlja između Crkve i školstva, raspravu o njemu treba najprije smjestiti u okvir crkvene diakonije, kao jedne od četiriju crkvenih službi ili funkcija.⁵

U suvremenim prilikama Crkva nastoji otkrivati izvorno značenje i brižno utvrditi cjelovitost sadržaja diakonije. Već iz samih naznaka tih istraživanja očitavaju se crte novog lica diakonije, kao što je solidarnost, pružanje svekolike pomoći i skrbi, društvena akcija, promicanje čovjeka, dobrovoljačko služenje, različita zalaganja, političko zauzimanje, te *odgoj i obrazovanje*.⁶

Područje odgoja i obrazovanja tako je bitno da su njegovi zadaci mnogobrojni, složeni i neodgodivi, pa ih stoga hitno treba ostvarivati. Zbog toga se Crkva pred tim zadacima uvijek, a danas posebno, osjećala potaknutom i spremnom da im se posveti svim svojim snagama. Uostalom, zanimanje Crkve za odgoj i obrazovanje oduvijek je postojalo. Zato i danas valja podsjetiti na osnovni odgojno-obrazovni zadatak u koji bi se Crkva trebala uključivati, a to je služiti i smatrati to sastavnim dijelom svojega poslanja. Time se želi naglasiti da je odgoj i obrazovanje, kao i svaka druga djelatnost bez koje društvo ne bi moglo opstojati, usko povezana s Božjim nacrtom spasenja: govoreći biblijski, riječ je o povezanosti s Božjim kraljevstvom. Kao trajni podsjetnik za to je koncilaska deklaracija *Gravissimum educationis* o kršćanskom odgoju:

»Crkva... mora voditi brigu o cijelom ljudskom životu pa i o zemaljskom ukoliko je povezan s nebeskim pozivom. Stoga Crkva ima svoj udio u unapređivanju i proširivanju odgoja.«⁷

Ta briga Crkve odnosi se na odgoj i obrazovanje općenito, kako bi se »velike blagodati odgoja i obrazovanja što prije proširile na sve ljude cijeloga svijeta«. ⁸ Zato se odgoj i obrazovanje utvrđuje na temelju ljudskih prava kao jasan zadatak kršćana da neumorno rade na njegovom priznavanju i ostvarivanju.⁹ Nadalje, odgoj i obrazovanje Crkva proživljava kao hitan poziv na suradnju i velikodušan rad sa svima koji imaju iste brige u različitim mjestima i oblicima od-

⁵ Usp. E. Alberich: Kateheza i crkvena praksa, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, str. 20–25; osnova četveročlane podjele crkvenih službi nalazi se u biblijsko-teološkom (Dj 2,42–47) i antropološkom redu.

⁶ Usp. E. Alberich: Dijakonija-karitas, u: M. Pranjić (pr.): Religijsko-pedagoško katehetski leksikon, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1981., str. 139–140.

⁷ Deklaracija o kršćanskom odgoju, *Proslov*, u: II Vatikanski Koncil: *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972., str. 202.

⁸ Ivan XXIII: *Mater et Magistra*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985.

⁹ Usp. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, br. 60, u II Vatikanski..., cit. dok., str. 393.

goja.¹⁰ Crkva stoga smatra da je odgoj i obrazovanje u suvremeno vrijeme pravi izazov i za pastoralni rad, te se zato osjeća poslana onima koji nisu obuhvaćeni primjerenim odgojem i obrazovanjem.¹¹

Takav pristup odgoju i obrazovanju Crkva ostvaruje u dvojakom smislu, širem i užem: time što građansku zajednicu, u duhu dijaloga i suodgovornosti za opće dobro, potiče i podržava u kvalitetnom ostvarivanju tog zadatka, i time što osniva vlastite obrazovne ustanove poznate pod zajedničkim imenom 'katolička škola' koja je na neki način alternativa ili zdrava konkurencija drugim, naročito državnim, školama. Time Crkva pokazuje da je spremna prihvatiti vlastite odgovornosti i doprinositi onome što traži od društva.

Primjereno svojoj naravi, Crkva ostvaruje odgoj i obrazovanje u kršćanskom ozračju. U okviru općih zadataka koji su upravo spomenuti, Crkva ima i svoj izvorni doprinos.¹² Radi se o njezinoj specifičnosti koja se sastoji u integraciji kršćanskih vrijednosti tako da se odgojem i obrazovanjem ostvari slika čovjeka koja proizlazi iz kršćanske poruke. Naime, kršćansko je uvjerenje da po uzoru Isusa Krista čovjek sâm postaje više čovjek i da kršćanska poruka nudi jamstvo cjelovitosti uspjeha. Važnost kršćanski nadahnutog odgoja to je veća što je suvremeno društvo pluralističko i sekularizirano. Tako Crkva, u okviru općeg odgoja i obrazovanja, posebno naglašava ili afirmira katoličku školu kao povlašteno mjesto svoje prisutnosti na području odgoja i obrazovanja.¹³ Zajedno sa školom ne treba zanemariti odgojne mogućnosti i prioritete drugih oblika ili područja djelovanja kao što je obrazovanje i edukacija odraslih, upotreba sredstava javnog pripočavanja, te promicanje autentične kulture. U spomenutim zadacima kršćanska zajednica se osjeća pozvanom da pokaže velikodušnost i sposobnost stvaralaštva.

Odgoj i obrazovanje, dakle, rezultira kao sadržaj i zadatak diakonije. Valja također napomenuti da je diakonija u okviru crkvene prakse u tolikoj mjeri postala predmetom promišljanja da se s pravom može govoriti o novoj crkvenoj svije-

¹⁰ Radi se o pozivu na odgoj za integralnu kulturu (usp. isto, br. 61).

¹¹ Katolička crkva se u to sluzenje uključuje organizirano kao Europski/Međunarodni savez katoličkih škola sa sjedištem u Bruxelles-u (CEEC/OIEC), »koji povezuje 40 milijuna učenika u 205000 škola... Nastoji biti izraz crkvene prisutnosti u svijetu, naročito u odgoju. Surađuje s Ujedinjenim narodima u svim oblicima odgoja. Danas u svijetu 100 milijuna djece ne pohađa osnovnu školu, 900 milijuna odraslih je nepismeno, a 100 milijuna djece i odraslih nije završilo osnovno školovanje. U borbi protiv analfabetizma OIEC zajedno s Ujedinjenim narodima ima presudnu ulogu. U skladu s vlastitim identitetom i poslanjem katolička se škola želi otvoriti svima« (M. Jerković: *Katolička škola – otvorena svima*. XIV. svjetski kongres Međunarodne organizacije katoličkih škola, u: *Kateheza* 16 (1994.) br. 2, str. 142–153).

¹² Radi se o ostvarivanju prava na kršćansko odgoj (usp. Deklaracija o kršćanskom odgoju, br. 2, u: cit. dok., str. 203–204).

¹³ Usp. Z. Trenti: *Katolička škola*, u: M. Pranjic (pr.): *Religijsko...*, cit. dj., str. 366–368.

sti u diakonijskom služenju u kojoj se posvješćuje i problem odgoja i obrazovanja kao zadatka.

3. Nova crkvena svijest o službi diakonije

Toliko su brojni čimbenici koji utječu na promjenu crkvene svijesti o službi diakonije da bi ih trebalo kategorizirati u više skupina. U tom prikazu trebalo bi poći od prilika u svijetu koje utječu na korijenito promišljanje Crkve o diakoniji i o njezinom značenju s novim sadržajnim odrednicama. Tako su te nove suvremene prilike dovele do nekoliko činjenica o kojima će voditi računa i crkvena diakonija. One se ponajprije odnose na smisao za društvena zbivanja, za političko posvješćivanje, za dostojanstvo i prava čovjeka, za različite pokrete koji se zalažu za cjelovitu slobodu, za borbu protiv ratnih sukoba u kojima se rađa velika želja za mirom i demokracijom, za borbu protiv droge, bolesti side i drugih bolesti stoljeća.

Na promišljanje crkvenog učiteljstva o diakoniji u novim prilikama utječe i razvoj crkvene društvene nauke kao i nauka II. vatikanskog sabora.

Neki rezultati sustavnog promišljanja o značenju o novim sadržajnim odrednicama diakonije već su u praksi provjereni ili se još uvijek provjeravaju. Neki od njih zaslužuju da ih se spomene. Sve više raste svijest da je sva Crkva diakonijska tj. da su svi članovi Crkve pozvani da budu u službi djelotvorne ljubavi kako bi se čovjek cjelovito promicao. Diakonija je ono što naprosto pripada Crkvi, tako da ona određuje duhovnost i poslanje, to će reći da bez diakonije nema identiteta Crkve kao zajednice i svakog njezinog člana. Ta nova svijest očituje se u uvjerenju da Crkvi nije cilj sačuvati samu sebe, nego da u svijetu bude znak djelotvorne ljubavi u cjelovitom promicanju čovjeka. Zajedno s ostalim svijetom Crkva se nalazi na istom zadatku, je rnitko nije u stanju sam ostvariti zadatak kao što je odgoj i obrazovanje. Zato su svi pozvani na zajedničko djelo.¹⁴ Nadalje, jedan od važnijih rezultata te nove diakonijske svijesti jest uvjerenje da »zapovijed ljubavi« unutar Crkve uključuje i služenje u promicanju cjelovitog čovjeka. Naime, »zanemariti vremenite dužnosti prema blišnjemu značilo bi staviti u pogibelj svoje vječno spasenje«. ¹⁵ U tom smislu Crkva s najslužbenije razine kao što je Sabor nastoji prevladati poznate tradicionalne antropološke i ekleziološke dualizme koji su prisutni u mentalitetu, kako unutar tako i izvan Crkve.¹⁶ I konačno, jedan od vrlo važnih rezultata uslijed promjene diakonske svijesti

¹⁴ Organizacijskim oblicima za ostvarivanje odgoj i obrazovanje prelaze okvire škola, ali je škola odnosno školstvo najsuštavniji i najorganiziraniji oblik te djelatnosti.

¹⁵ Pastoralna konstitucija o Crkvi..., cit. dok., br. 43a.

¹⁶ Usp. Papa Pavao VI: Evangelii nuntiandi, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976., br. 31.

odnosi se na cjelovito promicanje čovjeka koje se ne može razdvajati od evangelizacije. Naime, u novoj svijesti Crkve se sve više učvršćuje uvjerenje o izravnoj povezanosti evangelizacije sa svjedočenjem o djelotvornoj ljubavi koja cjelovito promiče čovjeka. Tako se zalaganje za odgoj i obrazovanje naziva integralnim dijelom evangelizacijskog poslanja. Postoji, naime, duboka povezanost između evangelizacije i promicanja čovjeka, odnosno između evangelizacije i razvoja. Drugim riječima, radi se o povezanosti humanističkog i teološkog reda, između izrazito evanđeoskog reda i reda ljubavi.¹⁷

4. Specifična obilježja novog lica diakonije

Iz nove svijesti o diakoniji nastaje i novo lice crkvene diakonije. Neka najvažnija obilježja potrebno je ovdje istaknuti. Što se tiče naslovnika, diakonija služi svakom čovjeku, a ne samo članovima Crkve. Među naslovnicima posebno treba istaknuti čovjeka u potrebi, i to uz poštivanje njegovog dostojanstva. Djelotvorna ljubav, prema tome, obuhvaća čitavu skalu ljudskih potreba, od najosnovnijih do najviših; od suosjećanja s čovjekom u nevolji do njegovog posvećenijeg oslobođenja. Među naslovnicima prednost imaju najsiromašniji.

Nositelji diakonije kao crkvenog djela nisu samo neki od stručnjaka niti je diakonija povlastica nekolicine crkvenih ljudi kojima bi djelotvorna ljubav bila povjerena, već je diakonija djelo svih kršćana.

Među svim ostalim zadacima crkvene prakse, diakonija ima stanovito prvenstvo. Obrazloženje za to nalazi se u samoj biti Evanđelja koje se po Isusovoj didaktici svodi na »zapovijed ljubavi«, a ljubav ne postoji ako nije djelotvorna. Prema tome, vjerodostojnost cjelokupne crkvene prakse ovisi o djelotvornoj ljubavi.

Mjesto gdje se ostvaruje crkvena diakonija nalazi se na svim razinama života, uvijek tamo gdje je potrebno zalagati se i sudjelovati. Neka budu spomenuta samo neka od tih područja života. Poglavitito mjesto ostvarivanja diakonije jest osoba kao pojedinac, zatim obitelj, područje kulture, društvo u cjelini, gospodarstvo, ekologija, prostori politike i odnosi među narodima.

Svako od spomenutih životnih područja na svoj je način važno, te na različite načine obvezuje pojedinca i zajednicu na zalaganje. U tom smislu valja u svjetlu evanđelja i uz nužno posredovanje kulture utvrditi zadatke.

U ostvarivanju diakonije, dakako, valja poštivati autonomiju svakog životnog područja kao i različite nadležnosti u pogledu djelatnika, sadržaja, znanstvenih, strukovnih i metodoloških pristupa, a sve u duhu dijaloga i iskrene suradnje.

¹⁷ Usp. isto.

U ostvarivanju diakonije treba također poštivati i njezinu posebnost. Isključuje se, naime, bilo kakva djelatnost koja ne bi bila kompatibilna s evanđeljem i koja se ne bi nadahnjivala na idealima evanđelja, i ako se ne bi podvrgavala kritičkoj i proročkoj službi koju vjera mora provoditi unutar povijesne prakse.

U središtu nastojanja crkvenog (pastoralnog) djelovanja je evangelizacija i promicanje čovjeka. To crkveno usmjerenje poprima različite oblike prema različitim povijesnim i društveno-kulturnim situacijama. Polazi se od *znaka ljubavi* (diakonija), tako da on bude uvjerljiv i znakovit u svim povijesnim oblicima.

5. Odnos religiozne dimenzije i odgojno-obrazovnog procesa u kontekstu crkvene prakse

U ovom dijelu članka valja se usredotočiti na pitanje koje se vrlo jasno postavlja već u samom radnom naslovu: U kojem smislu i u kojoj mjeri su odgoj i obrazovanje povezani i u religioznoj perspektivi?¹⁸ Potrebno je, među ostalim, o tome povesti raspravu i iz praktičnih razloga, jer se općenito u životu osjeća pomankanje usklađenosti između ta dva područja. To problemsko pitanje naročito postaje aktualno u pluralizmu mišljenja kako s obzirom na školstvo tako i s obzirom na vjeru. U svakoj takvoj raspravi važno je ne narušiti ravnotežu između odgojno-obrazovnog procesa s jedne i vjere (kao religioznog odgoja) s druge strane kako se ne bi isključivala njihova nutarnja i bitna povezanost.

Da bi se, najprije, ispravno shvatili odgoj i obrazovanje i religiozna dimenzija u samoj sebi i, zatim, u njihovim međusobnim odnosima, treba imati na umu nekoliko kriterija. Osnovno načelo koje u tome treba slijediti jest da se odgojno-obrazovno područje i religiozna dimenzija promatraju u kontekstu crkvene prakse. Smjestiti, naime, ta obadva područja u okvir crkvene prakse znači uspostaviti među njima dinamični suodnos. To će reći da se ta obadva područja, jer su smještena u okvir crkvene prakse, ne mogu prikladno odvojiti kao dva područja koja bi postojala sama za sebe. U stvarnosti, i jedno i drugo područje može sudjelovati u većoj ili manjoj mjeri u naravi stvarnosti drugoga područja. Tako se na primjer religiozna perspektiva u isto vrijeme očituje u odgojno-obrazovnom procesu i time zadobiva mjesto provjere svoje autentičnosti. I obrnuto, u sklopu crkvene prakse odgoj i obrazovanje kao dio diakonije treba biti usmjereno u religioznoj perspektivi (kerigma) u kojoj se uspostavlja religiozna dimenzija. Ne smije se pri tom zaboraviti da su ta dva područja koja su upućena jedno na drugo dio cjeline crkvenih službi koje predstavljaju organski skup, očitujući tako kršćansko iskustvo u njegovoj cjelovitosti. Time se Crkva koja je u svijetu kao znak kraljevstva

¹⁸ Religiozni aspekt ili dimenzija se ovdje uzima u kršćanskom smislu.

Božjeg određuje ne samo po onome što riječima iskazuje nego i po onome što ona čini i jest. Time je, nadalje, veliko i zahtjevno područje odgoja i obrazovanja u općenitom smislu uključeno u evangelizacijsko djelo, a evangelizacija se sama ostvaruje i u služenju odgoju i obrazovanju.

U toj perspektivi nadilazi se tzv. »duhovno« ili »religiozno« poimanje nasuprot »vremenitog« ili »profanog« poimanja života. Radi se o prevladavanju dualističkog gledanja »duhovnoga« i »religioznoga« i o uspostavljanju znakovitog odnosa s ciljevima i vrednotama Božjega kraljevstva. Elementar sukstitutivnosti religiozne dimenzije odgoja i obrazovanja očituje se prema tome u dubinskom međusobnom odnosu i sukladnosti između tih dvaju područja. Time se uspostavlja nerazdvojna veza koja postoji između religiozne perspektive i odgojno-obrazovnih zadataka i jamči se njihov skladan razvoj u okviru cjelokupne crkvene prakse nadilazeći tako jednostranosti i polarizacije da bi što jasnije i djelotvornije došao do izražaja nacrt Božjega kraljevstva.

6. Odgoj i obrazovanje – »*signum temporis*«

Iz analize odgoja i obrazovanja u suvremenom svijetu slijedi zaključak da je to područje postalo znakom suvremenosti – »*signum temporis*«, te da zbog toga odgoj i obrazovanje predstavlja i posebnu motivaciju za crkveno djelovanje. Pitanje je na što upućuje taj »*signum temporis*«? Ono postaje to interesantnije što je odgoj i obrazovanje toliko složeno područje i važan zadatak da vlada opće uvjerenje o neodgodivosti problema, jer o njegovom pozitivnom rješavanju ovisi budućnost društva.¹⁹

Valja, naime naglasiti da svestrani razvoj jednog naroda (gospodarski, društveni, politički, kulturni, duhovni, itd.) ovisi o odgoju i obrazovanju. S tom činjenicom treba povezati i opći interes suvremenog svijeta za to područje. S time je također povezana i svijest o neotuđivom pravu čovjeka na primjereni odgoj i obrazovanje.

Treba također podsjetiti da sudbina jednog naroda, naročito onog koji je na putu razvoja ili onog koji se nalazi u procesu demokratskih promjena sve više ovisi o odgoju i obrazovanju. Za ilustraciju dovoljno je navesti samo nekoliko naznaka: duhovnost naroda, tehnološki napredak, političko-socijalne reforme, problemi obitelji i ustanove, sudbina okoliša zemlje i mora, kao i sudbina suživota među narodima. Svi spomenuti problemi i zadaci svakim danom sve više se vežu uz napredak odgoja i obrazovanja. U tom kontekstu bolje se mogu razumjeti poticaji koje donosi koncilaska konstitucija *Gaudium et spes* da poboljša kvalitetu i djelotvornost odgojno-obrazovnih sustava.

¹⁹ Usp. Pastoralna konstitucija o Crkvi..., cit. dok., br. 15 i 31, str. 359; 369–370.

Kako je naše vrijeme obilježeno dubokim promjenama koje bitno utječu na odgoj i njegovo promišljanje, to Crkva kritički donosi neke značajne smjernice. One se mogu isčitati u njezinim učiteljskim porukama o odgoju i obrazovanju.²⁰

Svijet i društvo danas se sve više razvijaju, te iz takvog zbivanja nastaje niz jakih izazova koji utječu na odgoj. Osjeća se, međutim, nemogućnost da se ovlada tim brzim promjenama. Velikom brzinom dolaze nove informacije i nove spoznaje. Nastaje raskorak među naraštajima i dolazi do tzv. sukoba generacija. Živi se u sekulariziranom društvu i kulturi s pluralizmom ponuda i u svijetu kojemu prijete ekološka katastrofa.

Naznačeni izazovi na području odgoja i obrazovanja ukazuju na neke potrebe, krize i perspektive. Sve više se osjeća potreba za suvremenim kvalitetnim informacijama, jer je to bitna pretpostavka za kompetentno življenje u novim situacijama. Mnogi odgojitelji, učitelji i profesori zbog krize koje osjećaju daju ostavku na svojem pozivu. Traži se rješenje za što kvalitetniju izobrazbu odgojnih djelatnika i cijeloga društva. Ima li u tome perspektive, i kako na to gleda Crkva? Paradoksalno je da u sklopu društveno-ekonomskog razvoja i promjena dolazi do različitih neravnoteža i napetosti koje narušavaju mir i uzrokuju nepravde. Sve je veći raskorak između bogatih i siromašnih, kako pojedinaca unutar jedne države tako i među državama i kontinentima. Već dulje vrijeme osjeća se, naime, kriza na svjetskom, europskom i nacionalnom planu. Društveni analitičari i političari ukazuju na nove oblike koji se stvaraju svjetskim, međunarodnim i nacionalnim strukturama; postoji tzv. strukturalno zlo na koje su analitičari već davno upozorili. U pluralističkom društvu prema kojem se razvija i hrvatsko društvo, gotovo spontano nastaju mnogostruke ponude kulture i etike. Tako se mijenja prijašnji društveni mehanizam u procesu socijalizacije i utječe na odgoj i obrazovanje. Sve se jače osjeća višestruko poimanje života.²¹

Ti problemi i životne situacije za odgojitelje i učitelje predstavljaju pravi izazov. Valja takođe priznati da je svakidašnja odgojna praksa puna dvoznačnosti. Ona se ogleda u nemogućnosti da djeca i mladi ostvare svoja prava na odgoj i obrazovanje.²² Dvoznačnost u praksi potvrđuju i posebni interesi pojedinaca i

²⁰ Radi se o nekim značajnijim načelnim kritičkim smjernicama u vrijeme korijenitih promjena koje bitno utječu na odgoj i njegovo promišljanje. Promjene su to dublje što se zadaci demokracije ostvaruju u ratnim uvjetima. Važno je napomenuti da svaka smjernica koja slijedi ima svoj specifični okvir i problemske naznake.

²¹ Usp. Paul M. Zulehner. *Zur Lage des Christentums in Europa. Konsequenzen für die neue Evangelisierung des alten Kontinents*, u: *Dokumentation des Europäischen katechetischen Kongresses, Deutscher Katecheten Verein, München, 1993.*, str. 40-60.

²² Npr. dječji vrtići su izvanobiteljske ustanove na koje bi imalo pravo svako dijete (usp. Konvencija o pravima djeteta, čl. 18, u: D. Skok (pr.): *Ljudska prava, Školske novine, Zagreb, 1990.*, str. 218); u Hrvatskoj, međutim, to pravo ima priliku ostvariti samo 32% djece (usp. Ministarstvo prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske: *Prijedlog za donošenje Zakona o predškolskom odgoju u dječjem vrtiću, Zagreb, 1992.*, str. 2).

grupa kada nastoje sačuvati *status quo* u odgoju i obrazovanju ili tako da to područje indoktriniraju i instrumentaliziraju.

Kako bi istaknula i opravdala značenje diakonijskog služenja, Crkva je svoj interes za odgoj i obrazovanje trajno podvrgavala kritici. Ta se kritika osniva upravo i na autentičnom odnosu prema religioznoj dimenziji (evangelizacija). Ona je potrebna kako za crkvenu tako i za izvanckvenu javnost. Ta kritika, nadalje, polazi od neodloživih problema suvremenog društva i od isticanja uloge crkvene zajednice u odgojno-obrazovnom području.

7. Odgoj i obrazovanje – perspektiva katoličke škole

Pitanje suodnosa Crkve i školstva s posebnim naglaskom na religioznu dimenziju kao sukonstitutivnog elementa odgoja i obrazovanja valja usmjeravati prema pitanju slobode odgoja i obrazovanja te pitanju katoličke škole koja se artikulira u tri koncentrična kruga: crkveno Učiteljstvo, međunarodno pravo i organizacije i hrvatska zbilja.

a) *Crkveno Učiteljstvo*.²³ U svojoj nauci Katolička crkva trajno zagovara slobodu škole i obrazovanja na svim stupnjevima. Krajnji cilj odgoja i obrazovanja nalazi se u dobru pojedinca integrirano u opće dobro cjelokupnog društva.

Snagom naravnoga prava obitelj je prva pozvana da ostvaruje taj zadatak. Crkva se u ovo djelo, kao što je već više puta istaknuto, uključuje snagom mandata svoga Utemeljitelja. Država je, pak, sa svoje strane pozvana da sredstvima koja joj stoje na raspolaganju osigurava to djelo osobnog i općeg dobra do kojeg se dolazi odgojem i obrazovanjem. Odnosi između Crkve (kao i drugih nositelja obrazovanja) i države na tom području trebali bi se integralno uspostavljati, poštujući pri tom načelni stav da nikakva državna ni druga ustanova ne može u tome zamijeniti obitelj ili je od toga osloboditi, jer u odgoju i obrazovanju neotuđivo pravo izbora pripada roditeljima.

U koncepciji crkvenog učenja polazište i dolazište jest učenik sa svojim osobnim i općim dobrom. Zalažući se općenito za škole i osnivajući ih sama, Crkva je uvjerena da čovjek može, napose kršćanskom kulturom evanđelja ostvarivati svoj poziv. Zadaća je javne vlasti ne da utvrđuje i propisuje kulturne oblike, nego da se brine za uvjete i osigurava sredstva za promicanje kulturnog života i općeg dobra, uključujući i nacionalne manjine. Time država brani slobodu obrazovanja

²³ Treba upozoriti da je tema o školstvu kontinuirano prisutna u crkvenim učiteljskim dokumentima (naročito enciklike) kako prije tako i poslije II. vatikanskog koncila, počevši od Leona XIII. Iz vremena koje prethodi Koncilu valja izdvojiti encikliku Pija XI.: *Divini illius Magistri. Littera Encyclica de christiana inventutis educatione*, u: *AAS* 22 (1930.) 49–86.

i pravo roditelja da za svoju djecu izaberu odgoj i obrazovanje koje će odgovarati njihovim opravdanim zahtjevima.

b) *Međunarodno pravo i organizacije.*²⁴ U bitnim aspektima koncepcija crkvenog učiteljstva o odgoju i obrazovanju korespondira s pristupima međunarodnih organizacija (UNO, UNESCO, EZ, i dr.). U dokumentima tih organizacija ističe se međunarodni mir i sigurnost, jer su usko povezani s odgojem i obrazovanjem; u odgoju i obrazovanju, naime stvara se kultura mira koja se mora osnivati na čvrstim temeljima solidarnosti i morala čovječanstva.

Sloboda škole i obrazovanja, naročito unutar Europske zajednice, postaje vrlo konkretna. Tako raste sve veća potreba za europskom kulturom, ne zaboravljajući pri tom zajedničke kršćanske korijene Europe. U tzv. otvorenim europskim školama vrednuje se kulturna suradnja u kojoj se ne ukidaju postojeće nacionalne razlike, već se nastoji uspostavljati harmonični suodnosi od kojih svi imaju koristi. Radi se o procesu stvarane europske svijesti za unapređivanje zajednice naroda i harmonično zajedništvo kultura.

Europa sutra jest stvarnost koja se u zaštiti središnjeg položaja čovjeka oslanja na pluralizam u jedinstvu i jedinstvo u pluralizmu. Željeno europsko jedinstvo moguće je ostvarivati logikom zajedništva jednakih i različitih.

Osnovni cilj organizacije Ujedinjenih naroda jest održavanje međunarodnog mira i sigurnosti. Tako je moguće utvrditi tijesni odnos između obrazovanja i mira. Putem odgoja i obrazovanja državi se pruža mogućnost da ostvaruje kulturu mira.

Opća deklaracija o pravima čovjeka (UN) stavlja naglasak na dostojanstvo koje se ne može odvojiti od čovjeka te se stoga ističe vjera u njegova osnovna prava, slobode i u njegovu vrijednost kao osobe. Školu i obrazovanje općenito se smatra prenositeljem nove antropologije koja čovjeka stavlja u središte razmišljanja i opredjeljenja. Polazeći od crkvenog naučavanja obrazovanje se uzima kao valjano sredstvo širenja kulture koja štiti prava i slobode osobe shvaćajući je u njezinom integralnom dostojanstvu.

Međunarodni pravni poredak i suradnja više ne dopuštaju da pojedina država sama za sebe prosuđuje ono što se odnosi na upravljanje obrazovnim sredstvima i odgojnu svrhu, jer Opća deklaracija o pravima čovjeka nedvojbeno ističe da nastava i obrazovanje općenito mora biti usmjereno na puni razvitak ljudske ličnosti i na učvršćivanje poštivanja čovjekovih prava i osnovnih sloboda.²⁵

²⁴ Poslije Opće deklaracije o pravima čovjeka (UN, 10. XII. 1948.) utemeljene su brojne organizacije i izdano je oko 25 temeljnih dokumenata relevantnih za pitanja odgoja i obrazovanja; za neke v. u: D. Skok (pr.): *Ljudska prava...*, cit. dj.

²⁵ Usp. isto, str. 35, čl. 26, t. 2.

Sloboda škole i obrazovanja trajno je prisutna u međunarodnom pravnom razmišljanju. Nakana je, naime, da se uspostave takve sustavne osnove koje bi u pojedinim državama osiguravale i štatile slobodu škole i obrazovanja. S tim u vezi sve se više utvrđuje pravo na informaciju koju se prima i širi kao i pravo na ideju svih vrsta bez obzira na granice.²⁶

U brojnim dokumentima UNESCO tumači načela koja su već prije toga potvrdili Ujedinjeni narodi, ističući pri tom ciljeve obrazovanja i kulture. Riječ je također o postizanju općeg dobra i mira. Taj obrazovni cilj mora se osnivati na čvrstim temeljima intelektualne solidarnosti i morala čovječanstva. Stoga se u pravu pojedinca na obrazovne strukture u kojima će primiti obrazovanje očituje njegova sloboda i jednakost.

Svrha međunarodne kulturne suradnje »jest poboljšati u svim dijelovima svijeta uvjete duhovnog i materijalnog čovjekovog života«. ²⁷ Kada se danas govori o podjeli dobara, onda to uključuje i pravednu podjelu kulturnih dobara. Takvo ponašanje trebalo bi postati zakon međunarodnog suživota. Razmišljajući o slobodi škole i obrazovanja unutar europske zajednice, dolazi se do još konkretnijih potreba. Naime, raste sve veća potreba za europskom kulturom koja se ne može ostvarivati bez školskih i ostalih obrazovnih ustanova. U tome se tvrdi da država treba trajno štititi ravnotežu koja se uspostavlja između vršenja njezinih funkcija i prava i sloboda svakog pojedinog građanina; kada se uspostavi dobra ravnoteža onda ne dolazi do sukoba između općeg dobra i dobra građanina pojedinca. Rezolucija o slobodi obrazovanja²⁸ u Europskoj zajednici i Europskog parlamenta zaista je kamen međaš s obzirom na razmišljanja o školskoj problematici unutar Europe i pojedinih njezinih država. U rezoluciji se donose norme koje su s jedne strane u skladu s drugim međunarodnim organizacijama, a s druge strane rezultiraju novostima s obzirom na slobodu obrazovanja, pravo na osnivanje i upravljanje školama kao i s obzirom na izbor roditelja glede obrazovanja njihove djece. Spomenuta rezolucija također jasno ističe norme u pogledu ekonomskog aspekta koji je povezan sa slobodom škole i obrazovanja.

Zanimljivo je koliko se vrednuju europske otvorene škole u kojima se ne dokidaju postojeće razlike nego ih se nastoji tako povezivati da od njih svi imaju koristi. Interesantno je također iskustvo Konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi (bivša KESS) u kojoj se promiče proces integracije između dva svijeta, između dviju predodžbi o čovjeku. Upravo u tom svijetu razlika potiče se na otkrivanje zajedničkih korijena koji povezuju europske države. Premda mukotrpan

²⁶ Usp. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, u: *isto*, str. 63, čl. 19, t. 2.

²⁷ Déclaration des principes de la coopération culturelle internationale, čl. 4, t. 5 (usvojena od Generalne skupštine 21. XI. 1976.).

²⁸ Usp. čl. 9; (Rezolucija je prihvaćena 14. III. 1984.).

napor da se rekonstruira zajednička europska kuća, ipak daje neke plodove makar se oni činili malima, a možda i trpkima. Treba vjerovati da će se baš u tom okviru događati proces preobrazbe koji ide od logike vlasti nad čovjekom prema logici da mu se služi. Odgoj i obrazovanje u sklopu toga procesa ostvaruju primarnu zadaću u stvaranju europske svijesti koja će unapređivati ne samo ostvarivanje zajednice naroda, nego će i doprinositi zajedničkom ostvarivanju harmoničnog zajedništva među kulturama.

Europa sutra jest stvarnost koja, dok štiti središnji položaj čovjeka, morat će se oslanjati na dva osnovna pilastra: pluralizam u jedinstvu i jedinstvo u pluralizmu. Stoga se s pravom treba nadati da će odgoj i obrazovanje biti u stanju izgrađivati kulturu zajedništva koja će biti osnova onog željenog europskog jedinstva koje nije moguće postizati drugačije nego u logici zajedništva jednakih i različitih.

Stoga su hvalevrijedna nastojanja među državama, školama i sveučilištima da međusobno razmijenju učenike, studente, profesore, jer recipročno upoznavanje pospješuje poštovanje, ljubav za drugu zemlju slično kao i za svoju.

c) *Hrvatska zbilja*. Perspektiva 'katoličke škole' u Hrvatskoj treba slijediti nauku crkvenog učiteljstva i ostvarivati se u hrvatskoj zbilji korespondirajući pri tom s perspektivom međunarodnih, naročito europskih zasada odgoja i obrazovanja.

Putem katoličke škole njezini djelatnici trebali bi se zalagati za identitet hrvatske škole u kojem osoba treba zauzimati vrh ljestvice svih vrijednosti. Razmišljanje o katoličkoj školi u okvirima Ustava Republike Hrvatske trebalo bi posvjешćivati nekoliko stvari.

Valja napuštati koncepciju države kao odgojiteljice i suca nad kulturom naroda. Država je pozvana da preuzima funkciju supervizora u zakonodavnim i administrativnim okvirima. Treba, nadalje, prevladavati strah od pomisli da će privatne katoličke škole ugroziti državne škole, jer nedržavne škole ostvaruju javnu i društvenu službu u ustavnim okvirima.

Valjalo bi uvijek gajiti želju da odgoj i obrazovanje više nikada ne budu zaobljenici državnih ili ideoloških moći i režima, nego konkretno sredstvo za zaštitu i utvrđivanje osobnih i općih vrijednosti u ostvarivanju boljega svijeta.

Jedan od boljih izgleda za ostvarivanje već postojećih pretpostavki katoličke škole u Hrvatskoj predstavlja više aktualnih činjenica. To je prije svega poziv Svjetske organizacije za katolički odgoj i obrazovanje (OIEC) da joj se pridruži i hrvatska katolička škola sa sjedištem u Bruxelles-u.²⁹ K tome treba dodati i osnivanje Hrvatske udruge katoličkih odgojitelja za predškolu i Hrvatskog društva prosvjetnih djelatnika.³⁰

²⁹ Poziv je upućen u rujnu 1993. (usp. M. Jerković: *Katolička škola...*, cit. čl., str. 142-143).

³⁰ Vidi Narodne novine Republike Hrvatske (1990.) br. 10.

U svjetlu crkvenog učiteljstva i međunarodnih dokumenata o obrazovanju valja razmišljati o hrvatskom identitetu i obrazovanju. Čini se da riječi pape Ivana Pavla II. prilikom posjeta predsjednika talijanske vlade zaslužuju da ih se citira:

»Suvremena Crkva primjerom i mandatom svog Utemeljitelja (Isus iz Nazareta) i svojom memorijom na prošlost osjeća se obaveznom i suodgovornom na području odgoja i obrazovanja. Ostvarivati odgoj i obrazovanje za Crkvu znači diakonijsko služenje čovjeku, poštujući dakako autonomiju političkoga i upravnoga ustrojstva države. Jednako tako je Crkva pozvana da štiti slobodu svijeta koja je bezuvjetno potrebna za izgradnju svijeta dostojna čovjeka. Jer samo u slobodi čovjeka može tražiti istinu u punini i iskreno uz nju prionuti te u tom pronalaziti motiv i inspiraciju za solidarno i jedinstveno zalaganje u općem dobru.«³¹

Crkva je uvjerena da može dati vlastiti doprinos u postizavanju dobra naroda putem odgojno-obrazovnog promicanja čovjeka, ne tražeći nikakve privilegije doli interesa koji štite Ustav. Ti interesi očituju se u potrebama za izražavanje kulturalnog i društvenog pluralizma koji karakterizira hrvatsku zbilju i koji predstavlja osnovni moment projekta sadržan u Ustavu Republike Hrvatske.

Umjesto zaključka

Ispravno je zaključiti da, kako u međunarodnom poretku i organizacijama tako i u hrvatskom zakonodavstvu, postoje sve pravne pretpostavke da pravo na slobodu škole i obrazovanje ne bude samo načelo za koje se trajno zalaže crkveno učiteljstvo. Problem je zapravo u pitanju kako to u punini ostvariti u pojedinim narodima i državama.

U središtu razmišljanja Crkva uvijek stavlja osobu kao neupitnu vrijednost prema kojoj treba usmjeriti svaku ljudsku aktivnost. Škola, odgoj i obrazovanje moraju se obazirati na tu pretpostavku kako bi promovirali cjeloviti razvoj čovjeka u vidu integralne realizacije svoje vokacije.

U zadnje vrijeme u Hrvatskoj se javno raspravlja o školi, odgoju i obrazovanju u vidu koncipiranja Hrvatske škole.³² Pri tom se ne bi smjela zaboravljati aktualizacija Ustava, što bi značilo da se donesu takvi zakoni u kojima ne bi nedostajala potrebna politička volja i spremnost u duhu diakonijskog služenja,

³¹ Discorso del Sancto Padre in occasione della visita ufficiale del Presidente del Consiglio, 3 giugno 1985., u: Presidenza del Consiglio dei ministri (ur.): *Un accordo di libertà*, Roma, 1986., str. 416–417.

³² Usp. Ministarstvo kulture i prosvjete Republike Hrvatske: *Nova koncepcija odgoja u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, 1993.

Za očekivati je da će budući Sporazum između Svete Stolice i države Hrvatske biti jedno od sredstava za ostvarivanje obrazovanja u katoličkoj školi poslije tolikih godina potiranja.³³

Za poželjeti je također da škola i obrazovanje nikada više ne postanu zarobljenici nekih ideoloških i državnih moći i režima, već konkretna sredstva za zaštitu i utvrđivanje općih vrijednosti kao što je osoba, mir i opće dobro, a to su bezuvjetne vrijednosti za ostvarivanje budućnosti.

Zusammenfassung

KIRCHE UND SCHULWESEN

Will man über das Verhältnis von Kirche und Schulwesen nachdenken, muß man die Abhandlung dieses Themas in den Rahmen der gesamten kirchlichen Praxis stellen. Inhaltlich gehören, nämlich, Erziehung und Bildung zur Diakonie als einer der vier Grundfunktionen des kirchlichen Lebens. In diesem Zusammenhang schaffen Erziehung und Bildung eine harmonische Beziehung zu dem Dienst am Wort und erhalten darin ihren Sinn – die religiöse Dimension. Auf diese Weise zeigt sie sich als mitkonstitutiv für den ganzen Prozeß von Erziehung und Bildung und zwar in einem zweifachen Sinne. Erstens: Erziehung und Bildung werden in einer Weise Aufgabe aller Christen; zweitens: erst durch die Synthese mit den religiösen Werten werden Erziehung und Bildung ganzheitlich.

³³ U zadnje vrijeme priprema se tekst *Sporazuma između Svete Stolice i Republike Hrvatske o odgoju i kulturnoj djelatnosti*, o čemu su već nekoliko puta zabilježila sredstva javnog priopćavanja.